

Верховний
Суд

Аналіз спорів за участю кредитора спадкодавця, іпотекодавця, поручителя на прикладах висновків Верховного Суду

доповідь судді КЦС ВС
Ольги Ступак

Постанова ОП КЦС від 20 червня 2019 року справа №185/998/16 (пред'явлення позову до померлої особи є неможливим)

Щодо закриття провадження у справі

На момент звернення із позовом до суду відповідач у справі має бути живим. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите – підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

На момент звернення із позовом до суду відповідач у справі повинен мати цивільну процесуальну правосуб'єктність. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите – підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

Щодо суті спору

Згідно із статтею 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Вимоги кредитора вони зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями і кредитором не встановлено інше.

Постанова ВС ВП від 23 листопада 2022 року у справі № 645/6151/15-ц (юрисдикція)

У цій справі сторонами основного зобов'язання - кредитного договору є юридична особа та ФОП, а договір - господарським. Ті ж самі сторони уклали і забезпечувальний договір іпотеки, за яким зобов'язання ФОП перейшло до його правонаступників - спадкоємців відповідно до вимог статей 1281, 1282 ЦК України та статті 23 Закону України «Про іпотеку».

Заміна однієї із сторін забезпечувального зобов'язання не впливає на визначення юрисдикції вказаного спору, який підлягає розгляду в тому із судочинстві, що і спір за основним зобов'язанням, який був розглянутий господарським судом.

Тому спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2019 року справа № 640/6274/16

(обставини, які підлягають встановленню при вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника)

При вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника, судам для правильного вирішення справи необхідно встановлювати такі обставини:

- чи пред'явлено вимогу кредитором спадкодавця до спадкоємців боржника у строки, визначені частинами другою та третьою статті 1281 ЦК України, оскільки у разі пропуску таких строків, на підставі частини четвертої статті 1281 ЦК України кредитор позбавляється права вимоги;
- коло спадкоємців, які прийняли спадщину;
- при дотриманні кредитором строків, визначених статтею 1281 ЦК України, та правильному визначенні кола спадкоємців, які залучені до участі у справі як відповідачі, суд встановлює дійсний розмір вимог кредитора (перевіряє розрахунок заборгованості станом на день смерті боржника, який є днем відкриття спадщини);
- при доведеності та обґрунтованості вимог кредитора боржника, суду належить встановити обсяг спадкового майна та його вартість, визначивши тим самим межі відповідальності спадкоємця (спадкоємців) за боргами спадкодавця відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України.

Постанова ВП ВС від 17 квітня 2018 року у справі № 522/407/15-ц (спадкоємець іпотекодавця набуває майно з обтяженням строки пред'явлення вимог кредитором спадкодавця не плутати з позовною давністю)

Приписи статей 1281 і 1282 ЦК України та статті 23 Закону України «Про іпотеку» регламентують особливості правового регулювання відносин між кредитором і спадкоємцями боржника, зокрема і в зобов'язаннях, забезпечених іпотекою. За змістом цих приписів: у разі переходу права власності на предмет іпотеки у порядку спадкування право іпотеки є чинним для спадкоємця; спадкоємець, до якого перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця.

Строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Тобто, стаття 1281 ЦК України, яка визначає преклюзивні строки пред'явлення таких вимог, застосовується і до кредитних зобов'язань, забезпечених іпотекою.

Поняття «строк пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців» не тотожне поняттю «позовна давність». Сплив перших має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права), а отже, і неможливість вимагати у суді захисту відповідного права. Натомість, сплив позовної давності не виключає наявність у кредитора права вимоги та є підставою для відмови у позові за умови, якщо про застосування позовної давності у суді заявила одна зі сторін.

Постанова ВС ВП від 01 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17

(кредитор пред'явив вимогу до спадкоємців боржника (іпотекодавця) за межами строку, визначеного ч. 2 ст. 1281 ЦК України, тому звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку визнано незаконним (подружжя іпотекодавці))

У разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Кредиторові спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги (частини друга та третя статті 1281 ЦК України у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою і третьою статті 1281 ЦК України, позбавляється права вимоги.

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2020 року справа № 468/2121/14 (строки, встановлені статтею 1281 ЦК України, не застосовують, у випадку процесуального правонаступництва - смерті боржника після відкриття провадження у справі)

Якщо на стадії судового розгляду має місце процесуальне правонаступництво, відповідно до якого до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопередника, то норма статті 1281 ЦК України, якою визначено строки звернення кредитора до спадкоємців, які прийняли спадщину, із вимогою, не застосовується.

Постанова ОП КЦС від 23 січня 2019 року справа № 2-2697/11 (заміна боржника у зв'язку із його смертю на стадії виконання судового рішення)

У разі смерті боржника за наявності спадкоємців відбувається заміна боржника в зобов'язанні (в тому числі на стадії виконання судового рішення)

Приписи статей 1281 та 1282 ЦК України, якими визначено спеціальний порядок та строки пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців і порядок задоволення спадкоємцями вимог кредитора, на стадії примусового виконання рішення суду про стягнення заборгованості не є підставою для відмови у заміні боржника його спадкоємцем у виконавчому провадженні, а є підставою для визначення державним виконавцем меж відповідальності спадкоємця, який залучений як правонаступник по боргам спадкодавця.

Отримання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину відповідно до статті 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, тому відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора.

Постанова ВС ВП від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17 (правонаступництво на стадії виконавчого провадження у зв'язку зі смертю боржника)

У разі смерті фізичної особи – сторони виконавчого провадження виконавець повинен перевірити, чи допускають відповідні правовідносини правонаступництво, чи ні. Якщо ж виконавче провадження було закінчене виконавцем, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника, і виконавець при цьому не врахував відповідні вимоги чинного законодавства щодо можливого правонаступництва боржника, постанову про закінчення виконавчого провадження можна оскаржити в судовому порядку. У разі задоволення скарги можна вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника.

Не визначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження; водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року справа № 192/2761/14 (неоформлення спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно не захищає від позову кредитора і стягнення боргу)

Хоч отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до статті 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, однак відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора.

Якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, передбаченого статтею 1297 ЦК України, зокрема, з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця.

Верховний Суд дійшов висновку, що застосування правила статті 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі (у цій справі стягнення коштів).

Постанова Першої Палати КЦС ВС від 25 квітня 2018 року справа № 645/3265/13 (застосування частини другої статті 1282 ЦК України)

Аналіз структури та змісту ЦК України дає підстави для висновку, що застосування спеціальних способів захисту, які визначені законодавцем для захисту окремих категорій цивільних прав, не виключає можливості також застосовувати загальні способи захисту цивільних прав та інтересів. Зокрема, відповідно до абзацу 2 частини другої статті 1282 ЦК України у разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У наведеній нормі права передбачається спеціальний, додатковий за своєю правовою природою, спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконають його вимоги.

Верховний Суд зробив висновок, що застосування правила статті 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі.

Постанова ВС ВП від 13 липня 2022 року у справі № 645/6151/15-ц (стаття 1282 ЦК України визначає додатковий спосіб захисту)

Відповідно до частини другої статті 1282 ЦК України в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин, вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У наведеній нормі передбачається спеціальний, додатковий за своєю правовою природою спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконують його вимог. Разом з тим зазначена норма не конкретизує способів звернення стягнення на майно та не передбачає можливості звернути стягнення на майно, отримане спадкоємцями, шляхом визнання на нього права власності за кредитором, а лише встановлює обов'язок суду в разі пред'явлення відповідного позову та доведення його підстав звернути стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року справа
№ 755/13391/19
(обсяг відповідальності спадкоємця боржника)

Верховний Суд виходить з того, що до спадкоємця померлого позичальника (боржника) переходять не усі обов'язки спадкодавця, а виключно в межах вартості майна одержаного у спадщину, а оскільки вартість спадкового майна визначена судом під час вирішення іншого спору, відповідно й у такий спосіб визначено межі зобов'язань, що перейшли до спадкоємця, то і подальша зміна вартості спадкового майна не впливає на зміст та обсяг зобов'язань спадкоємця. У цьому знаходить прояв принцип правової визначеності: визначений в одному судовому провадженні обсяг обов'язків спадкоємця позичальника не підлягає перегляду в іншому судовому процесі.

На вирішенні ВП Верховного Суду перебуває справа № 570/3891/14
ухвала ВС ВП від 29 червня 2022 року (провадження № 14-44цс22)
(чи зберігає чинність порука у разі смерті боржника (умови договору поруки))

На розгляді ВП ВС перебуває справа з правовою проблемою щодо застосування
положень частини першої статті 523 ЦК України в частині правових наслідків
заміни боржника у зобов'язанні, забезпеченому порукою або заставою, а саме:

чи порука або застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни
(смерті) боржника, якщо поручитель або заставадавець не погодився
забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником?

Верховний
Суд

Дякую за увагу!